



Çocuk ve Gençlerde Madde Bağımlılığının Önlenmesine Yönelik Programların İncelenmesi*

Tunahan BULUT^{1,**}, Emel YEŞİLKAYALI²

¹ Sosyal Çalışmacı - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Hizmet Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul, Türkiye - ORCID: 0000-0001-8590-0275

² Doç. Dr. - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Küçükçekmece, İstanbul - ORCID: 0000-0003-2616-2641

Sosyal Çalışma Dergisi (2020) 4 (1), 27-32

Copyright © 2020 İZU

YAYIN BİLGİSİ
Yayın geçmişi:
Gönderilen tarih: 10 Mart 2020
Kabul tarihi: 26 Mayıs 2020
Yayınlanma tarihi: 02 Haziran 2020
Anahtar kelimeler:
Sosyal çalışma
Madde bağımlılığı
Çocuk ve genç
Ekolojik yaklaşım
Aile eğitimi
Key Words:
social work
substance abuse
children and youth
ecological perspective
family education

ÖZ

Bu çalışma, Amerika Birleşik Devletleri'nde çocuklarda ve gençlerde madde bağımlılığının önlenmesine yönelik uygulanan Birleştirilmiş Aileler (Familias Unidas) ve Güçlenen Aileler (The Strengthening Families) programlarının tanıtımını içermektedir. Bu çalışmanın temel amacı ise, söz konusu iki programı sosyal çalışma mesleği perspektifinden değerlendirerek ülkemizde madde bağımlılığı önleyici programların hazırlanmasına ve varolanların da gelişmesine katkı sunmaktır. Tanıtmak için bu önleme programlarının seçilmesinin üç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, her iki programın etkililiğinin araştırma sonuçları ile kanıtlanmış olmasıdır. İkinci nedeni, Birleştirilmiş Aileler Programı'nın dayandığı eko-gelişimsel model ile Güçlenen Aileler Programı'nın yararlandığı ekolojik sistem bakış açısının sosyal çalışma mesleğinin bütüncül bakış açısıyla uyumlu olmasıdır. Son nedeni ise, İspanyol göçmen gençler ve ebeveynlerine yönelik olarak hazırlanan Birleştirilmiş Aileler Programı'nın, ülkemizde son yıllarda farklı ülkelerden gelen göçmen genç nüfusunun giderek artması nedeniyle göçmenlerle çalışırken izlenecek yol konusunda faydalı olabileceği düşünülmektedir.

ABSTRACT

This study includes the promotion of Familias Unidas and The Strengthening Families programs that implemented to prevent drug addiction in children and young people in the USA. The main purpose of this study is to evaluate these two programs from the perspective of social work profession and to contribute to the preparation of drug addiction prevention programs and the development of existing programs in our country. These programs were chosen to promote because, first important thing is that the effectiveness of both programs is proven by research results. The second important thing is Familias Unidas that is based on eco-developmental model and the The Strengthening Families Program that benefit from ecological system perspective are compatible with the social work profession's holistic view. The last thing is Familias Unidas that is thought to be beneficial and an example program while working with immigrants in our country.

1. Giriş

Madde bağımlılığı sorunu her geçen gün giderek artan evrensel bir toplum sağlığı sorunudur. Bu sorun sadece madde kullanan bireyi değil, onunla birlikte yaşayan ailesini, yakın çevresini ve yol açtığı kayıp ve zararlarla tüm toplumu etkilemektedir. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) tarafından dünya genelinde yapılan araştırmalar sonucunda, 2017 yılında 271 milyon kişi veya 15-64 yaşları arasındaki küresel nüfusun %5,5'i bir önceki yıl uyuşturucu madde kullanmışken, 35 milyon kişinin de uyuşturucu kullanım bozukluğu olduğu tahmin edilmektedir (United Nations Office on Drugs and Crime, 2019). Bunun yanı sıra, Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) tarafından genel nüfus başta olmak üzere, orta dereceli okullarda ve üniversite öğrencileri arasında alkol ve

tütün ürünleri dahil olmak üzere herhangi psikoaktif maddelerin kullanımı ve erken çocuklukta başlayan önleyici müdahalelere duyulan ihtiyacın önemine dikkat çekmek amacıyla, Kuzey ve Güney Amerika ülkeleri özelinde detaylı bir alan araştırması yapılmıştır. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, özellikle Amerika Birleşik Devletleri incelendiğinde, orta dereceli okullarda okuyan öğrencilerin alkol, esrar, inhalan ve ecstasy kullanımının yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, genel nüfusun alkol kullanım oranı %50 civarındayken, orta dereceli okullarda okuyan öğrenciler arasında bu oranın %20 olduğu, esrar kullanım oranı genel nüfusta yaklaşık %14 civarındayken, orta dereceli okullarda okuyan öğrenciler arasında esrar kullanımının %25'in üzerinde olduğu, inhalan adı verilen uçucu maddelerin kullanımının genel nüfusta oranı %0,6 iken, orta dereceli okullarda okuyan

* Bu çalışma, Middle East International Conference On Contemporary Scientific Studies-III'de sunulmuş olan sözel bildirinin genişletilerek yeniden düzenlenmiş halidir.

** Sorumlu yazar e-mail adresi: tunahanbulut2@gmail.com

öğrenciler arasında bu oranın %3 civarında olduğu, ecstasy kullanımının ise genel nüfusta oranı yaklaşık %1 civarındayken, orta dereceli okullarda okuyan öğrenciler arasında bu oranın yaklaşık %2 civarında olduğu tespit edilmiştir (Organization of American States, 2019).

Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 30 Avrupa ülkesinin uyuşturucuyla mücadele kapsamında uğraş gösteren kurum ve kuruluşları tarafından sağlanan sayısal veriler ışığında, Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi'nin (EMCDDA) hazırlanmış olduğu rapora göre, yalnızca 2019 yılı içerisinde esrar ve türevlerini kullandığı tespit edilen 24.7 milyon kişinin 17.5 milyonunu, 3.9 milyon kokain kullanıcısının 2.6 milyonunu, 2.6 milyon mdma kullanıcısının 2.1 milyonunu, 1.7 milyon amfetamin kullanıcısının da 1.2 milyonunu 15-34 yaş arasındaki genç yetişkinlerin oluşturduğu tespit edilmiştir (The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2019). Bu sayısal veriler ışığında, madde kullanıcılarının büyük bir kısmını oluşturan çocukların ve gençlerin, maddeye başlama açısından yüksek risk grubunda yer aldıklarını açıkça göstermektedir.

Bununla birlikte madde bağımlılığının birey, aile ve toplum düzeyindeki ağır ve geri dönülemez etkileşimli sonuçları göz önünde bulundurulduğunda madde bağımlılığının başlamadan önlenmesi ya da başlangıç aşamasında müdahale edilmesi önem kazanmaktadır. Bu nedenle yüksek risk grubunu oluşturan çocuklara ve gençlere yönelik önleyici programların oluşturulması da madde bağımlılığı sorununun çözümünde özel öneme sahiptir.

Bu bağlamda bu makalenin amacı, çocuklarda ve gençlerde madde bağımlılığının önlenmesine yönelik olarak ABD'de uygulanan Birleştirilmiş Aileler (Familias Unidas) ve Güçlenen Aileler (The Strengthening Families) programlarını sosyal çalışma mesleği perspektifinden değerlendirerek ülkemizde madde bağımlılığını önleyici programların hazırlanmasına ve varolanların da gelişmesine katkı sunmaktır. Bu önleme programları, kanıta dayalı olmaları, teorik alt yapılarının sosyal çalışma disiplin ve mesleğinin değerlendirme ve müdahalede benimsediği bütüncül bir bakış açısı sunan ekolojik yaklaşıma dayanmaları sebebiyle seçilmiştir. Ayrıca ülkemizde son yıllarda farklı ülkelerden göçmen genç nüfusun giderek artması nedeniyle, özellikle ABD'deki İspanyol kökenli göçmen gençler ve ebeveynleri için geliştirilmiş olan Birleştirilmiş Aileler Programı'nın, göçmen gençlerle çalışırken yol gösterici olabileceği düşünülmektedir.

2. Madde Bağımlılığı ve Önleme Programları

Bağımlılık ve madde bağımlılığı birbirinin yerine kullanılabilen kavramlar olmasına rağmen birbirinden farklıdır. Bu nedenle bu başlık altında öncelikle bağımlılık ve madde bağımlılığı kavramlarının tanımları yapılarak aralarındaki fark ortaya konacaktır. Daha sonra madde bağımlılığını önleme programları üzerinde durulacaktır.

Bağımlılığın kapsamı oldukça geniştir. Bağımlılık, "bir nesneye, kişiye ya da bir varlığa duyulan önlenemez istek veya başka bir iradenin altına girme durumu olarak tanımlanabilir ve insanın zihinsel aktivitesi ile ilişkili anormal veya olumsuz bir durumun sonucudur." Bağımlılık, madde bağımlılığını da kapsayan geniş bir kavram olup sigara, alkol veya diğer bağımlılık yapıcı etkisi olan nesnelere gelişebileceği gibi davranışsal birtakım aktivitelere karşı da gelişebilmektedir. Bu yönüyle günümüzde bağımlılık kavramı açıklanırken, sigara, alkol, madde bağımlılığı kadar alışveriş, internet ve dijital oyun bağımlılığı, seks ve pornografi bağımlılığı ve kumar bağımlılığı gibi davranışsal bağımlılıklar üzerinde de sıkça

durulmaktadır (Uzbay, 2018: 25).

Bağımlılık kavramının bir alt başlığı olan madde bağımlılığı ise, "ilaç niteliğine sahip bir maddenin beyni etkilemesinden kaynaklanan, maddenin keyif verici etkilerini duyumsamak veya yokluğundan kaynaklanan huzursuzluktan sakınmak için, devamlı veya periyodik olarak madde alma arzusu ve bazı davranış bozukluklarıyla karakterize bir beyin hastalığı" olarak tanımlanabilmektedir (Uzbay, 2018: 32). Söz konusu madde kullanım bozuklukları yıkıcı ve örseleyici nitelikte olup biyo-psikososyal ve ekonomik etkileriyle ilerleyen süreçte başta bireyin ailesini, iş yaşamını ve sosyal çevresini oluşturan tüm unsurları ve onlarla olan ilişkilerini olumsuz bir biçimde etkilemektedir.

Bağımlılık ve madde bağımlılığı aniden gelişen bir hastalık değildir. Belirli bir süreç içinde yavaş yavaş gelişir. Ancak insanların büyük çoğunluğu bu sürecin farkında değildir. Bağımlılık süreci, iç içe geçmiş ve birbiriyle sürekli etkileşim halinde olan döngüsel nitelikteki aşamalardan oluşur. Bağımlılığın gelişiminin başlangıç aşamasında henüz gerçekleşmiş bir eylem bulunmamaktadır. Bu aşamada birey, bağımlılık yapıcı bir maddeye yönelik öz-kabul ve eğilim gösterme durumundadır. Zaman içerisinde maddeyi kullandığında ise harekete geçmiş olur. Bu aşamadan sonra ise, kullanımlara devam eder, kullandığı maddeyi daima kontrol altında tutulabileceğini düşünür ancak bu aşamada henüz bağımlılık gelişmemiştir. Madde kullanımının zaman içerisinde belirli bir düzende veya belirli aralıklarla devam ettiği düzenli kullanımı sürdürme durumunda ise, bağımlılık sorunu ortaya çıkmaktadır. Bir süre sonra da kullanılan maddenin olumsuz etkileri gitgide artarak zararlı kullanım sorunu ortaya çıkar. Ancak zaman içerisinde bireyde olumlu yönde bir farkındalık gelişebilir. Bu olumlu farkındalığın bir sonucu olarak madde kullanımını sonlandırmaya yönelmesi durumunda temiz kalma ve kayma arasında gidip gelen zorlu birtakım karmaşık süreçleri yaşar. Temiz kalma süreci sonrasında tekrar kullanma davranışı gerçekleşirse, kendini tekrar yukarıda bahsedilen harekete geçme aşamasında bulur ve birbirini sürekli olarak takip eden bağımlılık döngüsü süreci düzenli bir şekilde tekrarlanır (Ögel, 2015: 5-10).

Özetle, bireyin ilk süreçteki öz-kabul ve eğilimi ile bağımlılığa aralanan pencere, madde kullanımının da gerçekleşmesi ile birlikte bireyin yaşamının ilgili maddenin ekseninde şekillenip, zaman içerisinde birbirini takip eden madde arama, doz artırma ve kullanımı sürdürme ile ardından bırakmaya çalışma gibi birtakım döngüsel süreçlerle devam etmektedir. Bu süreç, zorlu duygu, düşünce ve davranış örüntüleri ile sosyal çevreyle olan etkileşimde bozulmaları da beraberinde getirebilmektedir. Dolayısıyla zorlu bir süreç olan maddeyi bırakma döngüsüne girmektense, madde kullanmaya hiç başlamamak en iyisidir. Bu nedenle madde kullanımını önlemeye yönelik etkililiği kanıtlanmış programların hayata geçirilmesi çok önemlidir.

Madde kullanımını önlemeye yönelik programların üzerine temellendiği en önemli unsur ise, bu programların koruyucu faktörleri artırması ve risk faktörlerini tersine çevirmesi ya da azaltması gerektiridir (Hawkins, Catalano ve Arthur, 2002). Spesifik risk ve koruyucu faktörlerin potansiyel etkisi yaşla birlikte değişir. Örneğin, aile içindeki risk faktörleri küçük bir çocuk üzerinde daha büyük etkiye sahipken, bir ergen için uyuşturucu kullanan akrabalarla ilişki daha önemli bir risk faktörü olabilir (National Research Council, 1993). Risk faktörlerine erken müdahale etmek, çocuğun yaşamının yörüngesini problemlerden uzaklaştırıp olumlu davranışlara doğru değiştirmek çoğu zaman müdahaleden daha etkili olmaktadır (Ialongo, Poduska, Werthamer

ve Kellam, 2001). Özellikle çocuklara yönelik önleme programları, değiştirilebilir risk faktörlerini hedeflemeli ve belirlenen koruyucu faktörleri güçlendirmelidir. Örneğin, etkili ebeveynlik becerilerinin geliştirilmesi koruyucu faktörleri arttıran bir etkidir. Bu bağlamda risk ve koruyucu faktörler aile, okul ve toplum ortamlarında kullanılan etkili önleme programlarının başlıca hedefleridir.

Önleme programları, belirli bir nüfusta ve genellikle çocuklara, okulda veya boş zaman değerlendirme aktiviteleri yoluyla birincil ortamlarında ulaşmak için tasarlanmıştır. Bununla birlikte, son yıllarda okul veya çeşitli ortamlarda aile temelli bir program düzenlemek daha yaygın hale gelmiştir. Bu programların amacı, gençlerde yeni ve mevcut koruyucu faktörleri güçlendirmek ve değiştirilebilir risk faktörlerini tersine çevirmek veya azaltmaktır (National Institute on Drug Abuse, 2003: 18).

Önleme programları, tasarlandıkları hedef kitle veya müdahale düzeyine göre tanımlanabilir (U.S. Department of Health and Human Services, 2016: 3-8):

Evrensel programlar, belli yaş grubundaki tüm öğrenciler ya da bir okuldaki tüm öğrenciler gibi belirli bir nüfusun tüm üyelerine yöneliktir. Çeşitli risk faktörlerini azaltarak ve çok çeşitli koruyucu faktörleri teşvik ederek belirli bir nüfus grubunun tümünün spesifik sağlık sorunlarını azaltmaya çalışır. Evrensel programlara örnek olarak, minimum yasal içme yaşının belirlenmesi veya bir toplumdaki maddelerin mevcudiyetinin azaltılması gibi politikalar ya da stresi azaltmak, duyguları uygun şekilde ifade etmek ve olumsuz sosyal etkilere karşı koymak için sosyal ve duygusal yeterlilikleri teşvik eden okul tabanlı programlar verilebilir. Bu programlar, belirlenmiş bir nüfusun tümüne odaklandıkları için, madde kötüye kullanımı ve ilgili zararlar üzerinde yalnızca bireylere odaklanan müdahalelere kıyasla daha büyük etkiyi yaratma eğilimindedir.

Seçici programlar, belirli risk faktörlerine maruz kalmaları nedeniyle madde kötüye kullanım riski yüksek olan belirli topluluk, aile ya da çocuklara sunulan programlardır. Bu programlar, yoksulluk içinde yaşayan ailelerin, depresyonda ya da madde kullanan ebeveynlerin çocuklarını ya da sosyal becerilerde zorluk çeken çocukları hedefleyebilir. Seçici programlar tipik olarak, belirlenen risk faktörlerini azaltmak, koruyucu faktörleri arttırmak veya her ikisini birden yapmak amacıyla bireylere özel önleme hizmetleri sunar. Bu programlar, çabaları ve kaynakları, davranışsal sağlık sorunları geliştirme riski daha yüksek olanlara odaklanmaları bakımından bir avantaja sahiptir. Bunu yaparken, söz konusu kitle için daha özel olarak tasarlanmış müdahaleler oluşturulmasına izin verirler. Bununla birlikte, tipik olarak nüfus temelli değildir ve bu nedenle nüfus düzeyindeki müdahalelere kıyasla daha sınırlı erişime sahiptirler.

Tanımlanmış programlar, maddenin kötüye kullanımı gibi riskli bir davranışta bulunma veya sorun yaşamaya başlayan, ancak henüz bir madde kullanım bozukluğu gelişmemiş kişilere yöneliktir. Bu tür programlar genellikle yoğun ve pahalı olsa da, madde kullanım bozukluğunun ilerideki yüksek maliyeti göz önüne alındığında tercih edilebilir (U.S. Department of Health and Human Services, 2016: 3-8).

Bu makalenin odağı çocuk ve gençlerde madde bağımlılığının önlenmesine yönelik programlardır. Bu nedenle belirli bir nüfusun tümüne odaklanan evrensel müdahale/programlar kapsamındaki kanıta dayalı programların incelenmesi söz konusudur. Bu programlardan 10-18 yaş grubuna odaklanan programlar da *okul temelli programlar*, *aile temelli programlar* ve *internet temelli*

programlar olarak ele alınmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi son yıllarda aile temelli programlar kanıta dayalı programlar içinde öne çıkmaktadır.

Aile temelli programlar, ebeveynlere daha iyi aile içi iletişim becerileri, çocukların gelişimsel özelliklerine uygun disiplin stilleri, sağlam ve tutarlı kural uygulama ve diğer aile yönetimi becerilerini öğretmek çocuklar için koruyucu faktörleri güçlendirebilir. Ebeveynlere ayrıca çocuklarının duygusal, sosyal, bilişsel ve maddi desteklerinin nasıl artırılacağı da öğretilerek, çocuklarının finansal, ulaşım, sağlık ve ev ödevleri ihtiyaçlarını karşılamaları sağlanabilir. Araştırmalar, ebeveynlerin çocuklarının hayatlarında daha aktif bir rol üstlenerek, onlarla uyuşturucular hakkında konuşarak, etkinliklerini izleyerek, arkadaşlarını tanıyarak, sorunlarını ve endişelerini anlayarak, tutarlı kurallar ve disiplin sağlayarak onların öğrenme ve eğitimlerine dahil olduklarını kanıtlamaktadır. Ebeveyn-çocuk ilişkisinin önemi ergenlik ve sonrasında da devam eder (National Institute on Drug Abuse, 2003: 18).

Aşağıdaki başlıkta kanıta dayalı evrensel aile temelli madde kullanımını önleme programlarından olan Güçlenen Aileler Programı ile Birleştirilmiş Aileler Programı tanıtılacaktır.

2.1. Güçlenen Aileler ve Birleştirilmiş Aileler Programları

Güçlenen Aileler Programı (The Strengthening Families), 1982 yılında madde bağımlılığı konusunda uzmanlaşmış bir psikolog ve profesör olan Dr. Karol L. Kumpfer tarafından geliştirilmiştir. Bu program hedef grubu olarak 3-5 yaş aralığındaki okul öncesi çocuklar, 6-11 yaş aralığındaki ilkökul öğrencileri, 12-17 yaş aralığındaki lise öğrencileri ve ebeveynler için hazırlanmış kanıta dayalı bir önleme programıdır. Bu program ayrıca, yaklaşık otuz yılı aşkın bir süredir okullarda, uyuşturucu tedavi merkezlerinde, aile ve gençliğe yönelik hizmetlerin sağlandığı kurumlarda, çocuk koruma ve koruyucu bakım kuruluşlarında, toplum ruh sağlığı merkezlerinde, toplu sosyal konut ortamlarında, evsizlerin barındırıldığı kurumlarda, kiliselerde, uyuşturucu, aile ve çocuk mahkemelerinde ve son olarak hapishanelerde uygulanmaktadır (Kumpfer, 2020).

Yedi grup oturumundan oluşan bu programda, ebeveynlik becerilerini geliştirmek için, sevgi sunma ve sınırları kullanma başta olmak üzere, ev kurallarını oluşturma, iyi davranışı teşvik etme, sonuçları değerlendirme, çocuklarla iletişim kurma, çocukları madde kötüye kullanımına karşı koruma ve son olarak topluluk kaynaklarını kullanma gibi konular işlenmektedir. Gençlere ait oturumlarda, hedeflere ve düşlere sahip olma, stresle başa çıkma, kurallara uyma, akran baskısı ile başa çıkma, başkalarına yardım elini uzatma şeklinde konular ele alınır. Genel çerçevede aileye yönelik ele alınan konular arasında ise, hedefleri ve düşleri destekleme, aile üyelerini takdir etme, aile toplantılarını kullanma, aile değerlerini anlama, aile iletişimi oluşturma, hedeflere ulaşma ve tüm bu konuları bir araya getirerek süreci tamamlama gibi konular ele alınır. Program sürecinde ebeveynler ve gençler, ilk saatte ayrı gruplarda ve ikinci saatte aile olarak birlikte olacak şekilde oyun oynayarak ve aile projeleri yaparak beceriler geliştirmek için bir araya gelirler. Oturumlar oldukça etkileşimlidir ve rol oynama, öğretici tartışmalar, öğrenme oyunları ve birtakım aile projelerini içerir. Ebeveyn oturumları sunumlar, rol oyunları, grup tartışmaları ve diğer beceri geliştirme faaliyetlerinden oluşur. Gençlik oturumları ise, her bir genci küçük ve büyük grup tartışmalarına, grup beceri pratiğine ve sosyal bağlama faaliyetlerine katmaktadır. Aile oturumlarında, aile bağına artırmak, olumlu iletişim becerileri oluşturmak ve sorunları birlikte çözmeyi öğrenmeyi kolaylaştırmak için özel olarak tasarlanmış oyunlar ve projeler kullanılır. Güçlenen

Aileler Programı'nın uzun vadeli hedefi, ergenlik döneminde madde kullanımı ve davranış sorunlarının azaltılmasıdır. Orta düzey hedefler arasında, ebeveynler için ebeveynlik ve sınır belirleme becerilerinin, hem ebeveynler hem de gençler için iletişim becerilerinin ve gençler için sosyal becerilerin geliştirilmesi gibi hedefler yer almaktadır. Yapılacak olan her seansta birtakım risk ve koruma faktörleri belirlenmiştir. Koruma faktörleri arasında genel çerçevede aile katılımı, empati, aile bağlılığı, akran reddetme, pozitif aile-çocuk ilişkisi gibi konulara odaklanırken, risk faktörleri arasında ise kötü-çocuk ebeveyn ilişkisi, zayıf iletişim, aile çatışması, olumsuz akran etkisi ve gençlerde zayıf sosyal beceriler gibi daha birçok konuya odaklanılmıştır. Kanıtı dayalı bu programın uygulanmasından sonra yapılan araştırmalarda, programa katılan ebeveynlerin çocuklarına karşı olumlu duygularında artış gözlemlenmiş, gençlerin alkol ve kullanım oranının ise diğer gençlere kıyasla daha düşük olarak tespit edilmiştir (Iowa State University Extension and Outreach, 2020). Bu programın etkililiğini ölçmek amacıyla yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, programın 12-16 yaş aralığındaki İrlandalı ergenlerde davranışsal sağlık sorunlarını azaltmada, aile ilişkilerini iyileştirmede ve madde bağımlılığını azaltmada oldukça etkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (Kumpfer, Xie ve O'Driscoll, 2012).

Ebeveynleri ve gençleri böyle bir programda bir araya getirmenin özellikle beceri geliştirme ve davranış değiştirme konusunda etkili olacağı düşünülmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda programa katılan ebeveynlerin ve gençlerin olumlu yönde değişiklikler gösterdiği tespit edilmiştir. Örneğin çalışmaya katılan gençlerin daha az madde kullanımı, daha az davranış problemleri ve akran baskısına karşı daha iyi direnç gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca program, ebeveynlerin sevgi ve destek gösterebildiklerini ve çocukları için uygun sınırlar koyduğunu göstermiştir. Bu programın dayandığı teoriye göre, ebeveynlik becerilerine sahip olunması, ebeveynlerin gençleri madde bağımlılığı ve diğer problem davranışlarına karşı korunmalarına yardımcı olur (Molgaard, Spoth ve Redmond, 2000).

Bu program çeşitli ortamlarda ve çeşitli ırksal ve etnik gruplarla da değerlendirilmiştir. Birincil sonuçlar, aile çatışmasının, gençlerdeki davranış bozukluklarının, saldırganlık ve madde bağımlılığının azalmasını yanı sıra ebeveynlik becerileri başta olmak üzere gençlerin sosyal becerilerinin ve aile iletişimi ve organizasyonunun olumlu yönde gelişmesine katkı sağlamıştır (Kumpfer'dan aktaran National Institute on Drug Abuse, 2003). Bu programın etkililiği üzerine ayrıca ABD kırsalındaki topluluklarda Spoth vd., (2012) tarafından yapılan çalışmalarda, müdahaleden sonra dokuz yıla kadar (yani 21 yaşına kadar) tütün, alkol ve uyuşturucu kullanımında azalma görüldüğü belirlenmiştir (s. 414-417). Bunun yanı sıra Spoth vd., (2013) tarafından yapılan bir diğer çalışmada, hem kendi başına hem de etkili beceri odaklı okul temelli önleme müdahalesi ile eşleştirildiğinde müdahalenin ardından 13 yıla kadar (yani 25 yaşına kadar) reçeteli ilaç kötüye kullanımında azalma görüldüğü tespit edilmiştir (s. 665-672). Son olarak Brody vd., (2006) tarafından yapılan araştırmalarda Güçlenen Aileler Programı'nın kültürel adaptasyonu olan Güçlü Afro-Amerikan Aileleri Programı'nın da, kırsal kesimde yaşayan siyahi veya Afro-Amerikan gençlerde de maddeye erken başlama ve alkol kullanım oranlarında azalma görülmüştür (s. 281-291).

Birleştirilmiş Aileler Programı (Familias Unidas), Miami Üniversitesi Halk Sağlığı Bilimleri Bölümü'nde çalışan Hilda Pantin ve Guillermo Prado tarafından geliştirilmiştir (University of Miami Miller School of Medicine Department of Public Health Sciences, 2020). Birleştirilmiş Aileler Programı, ergenlik dönemindeki sorun

davranışlarının gelişiminde rol oynayan çok boyutlu sosyal süreçleri, bu süreçler arasındaki ilişkileri ve zaman içinde bu süreçlerin değişen doğasını kavramsallaştıran *eko-gelişimsel teori* üzerine kurulmuştur. (Szapocznik ve Coatsworth, 1999; Coatsworth, Pantin ve Szapocznik, 2002). Çocuk ve ergen gelişimi için *eko-gelişimsel teori* ise, uyuşturucu bağımlılığı ve diğer sorun barındıran davranışlar için çeşitli çevresel risklerin ve koruyucu faktörlerin gençlerle ve aileleriyle nasıl ilişkili ve etkileşimli olduğunu açıklamak için önerilmiştir (Szapocznik ve Coatsworth, 1999; Schwartz, Pantin, Szapocznik ve Coatsworth, 2003: 198)

Eko-gelişimsel teori üç önemli entegre unsur üzerine kuruludur. Birincisi, çocuk gelişimi üzerinde birçok alanı ve etki düzeyini vurgulayan sosyal-ekolojik teori, ikincisi bireylerin ve sosyal çevrelerinin zaman içinde değişen doğasıyla ilgilenen gelişim bilimine dayanan bir yaklaşım ve son olarak ise kişi-çevre etkileşimlerini gelişimin birincil sosyal aracı olarak tanımlayan sosyal etkileşim yaklaşımıdır (Schwartz, Pantin, Szapocznik ve Coatsworth, 2003: 198). Eko-gelişim teorisinin sosyal-bağlamsal (yani ekolojik) boyutu ise, Urie Bronfenbrenner'in sosyal ortamın dört temel ve iç içe düzeyini öneren ekolojik bakış açısına dayanmaktadır (1979). *Mikrosistemler*, çocuğun aile, akran ve okul gibi doğrudan katıldığı sosyal alanlardır. *Mezosistemler*, ebeveynlerin okul faaliyetlerine ebeveyn katılımı ve ergenin akranlarının denetimi gibi ergenin bireysel dünyaları arasındaki bağlantıları içerir. *Eksosistemler*, çocuk üzerinde doğrudan etkisi olmayan, aksine çocuğu etkileyen diğer insanları etkileyen sosyal ekoloji içindeki yapılardan ve etkilerden oluşur. *Makrosistem ise*, belirli bir kültürü, etnik grubu veya toplumu tanımlayan sosyal, politik ve felsefi idealler ve uygulamalar ağından oluşmaktadır (Schwartz, Pantin, Szapocznik ve Coatsworth, 2003: 198). Sosyal çalışma mesleği bağlamında ekolojik yaklaşım ise, sosyal çalışmacıların, müracaatçı grupları ve onların sosyal çevreleri ile karşılıklı etkileşimini inceleyen profesyonel bakış açısını ifade eder (Garthwait, 2012: 20). Ekolojik yaklaşımın odağı, insanoğlunun gelişmesi, büyümesi ve potansiyelleri üzerinedir, çevrelerinin özellikleriyle birlikte bireylerin potansiyellerinin ifade edilmesini desteklemek ya da desteklememek söz konusudur (Gitterman ve Germain'den aktaran Teater, 2015: 33). Ekolojik modele göre iç içe geçmiş birbirine ilişkili mikrosistem, mezosistem, ekosistem ve makro sistem olmak üzere dört sosyo-kültürel katmanın merkezinde birey vardır ve bu katmanlar bireyin gelişimini etkiler (Çavdar, Taşdemir ve Ataç, 2019: 116). Bu sistemsel yaklaşımlar sosyal çalışmacıların çok düzeyli müdahalelerde bulunmasını ve ekip çalışması yapmalarının önemli olduğunu göstermektedir.

Bu program temel olarak, İspanyol gençler arasında madde kullanımını ve madde kullanımı sonrası HIV bulaşmasına neden olabilecek riskli cinsel davranışları önlemek için kanıtı dayalı müdahalelerin eksikliğini savunur. Yapılan araştırmalara göre bu program, ilgili nüfusun hem madde kullanımını hemde korumasız cinsel davranışları önlemede etkinlik gösteren tek müdahale programıdır. Bu program, ebeveyn-ergen iletişimini arttırmak, ebeveyn yatırımını teşvik etmek, ergen davranış problemlerini azaltmak ve ergen okul bağı ile akademik başarısını, uyuşturucu bağımlılığına ve suçluluğa karşı tüm koruyucu faktörleri teşvik etmek için tasarlanmıştır. Bunun yanı sıra madde kullanımı sonucu güvenli olmayan korunmasız cinsel davranışları ve HIV riskini önlemeyi hedefler (Prado ve Pantin, 2011: 63-73).

Birleştirilmiş Aileler Programı, yapısı itibarıyla dört temel bileşenden oluşur. Birinci bileşen "kolaylaştırıcı" adı verilen, lider ve yardımcı lider pozisyonundaki kişiler tarafından yönetilen müdahaledir. Söz konusu bu müdahale, sekiz çok ebeveynli grup ve

etkili ebeveynlik becerileri geliştirmeyi amaçlayan dört aile oturumu şeklinde gerçekleştirilmektedir. Ancak kolaylaştırıcı sıfatındaki lider ve yardımcı lider, İspanyolca konuşmalı ve en az lisans derecesine sahip olmalıdır. İkinci bileşen ise, program boyunca yapılan “grup oturumları”nı ifade eder. Çok ebeveynli gruplar 2 saat süren grup oturumlarında toplanır. Her grupta, katılımcı ailelerden en az bir ebeveyn bulunan 12-15 arasında birey bulunur. Grup tartışmaları, ebeveynlerin ergenlik dönemindeki çocuklarının madde kullanımı ve güvenli olmayan cinsel davranışlar gibi riskli davranışlardan korumadaki rollerini anlamalarını ve ergenlerin dünyalarına ebeveyn yatırımlarını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Buna ek olarak, bir saatlik dört aile oturumu bir lider tarafından yönlendirilir ve ebeveynlere grup oturumlarında öğrenilen becerileri ergenlerle birlikte uygulama fırsatı sunar. Üçüncü bileşen, “yüksek katılım oranları” şeklinde belirtilmiştir. Bu bileşen içerik olarak, lider pozisyonundaki kişilere, müdahale programlarına katılımı en iyi ve en uygun hale getirecek önemli katılım ve birleştirme becerileri öğretilmesini ifade eder. Ayrıca kolaylaştırıcılar, ebeveynlerin iletişim kurmasına yardımcı olma da dahil olmak üzere, program içeriğini sunmak için katılımcı bir sürecin nasıl kullanılacağı konusunda da eğitilmektedir. Son bileşen olan “yerleşik değerlendirme” ise, katılımcıların sürece bağlılık değerlendirmelerini içerir. Bağlılık değerlendirmeleri ilgili ekip tarafından birtakım gözlemsel sadakat ölçümleri kullanılarak yapılır. Bu ölçümler, lider tarafından yapılan müdahale bileşenlerini belirlemeye ve derecelendirmeye de yardımcı olur (University of Miami Miller School of Medicine, 2020).

Birleştirilmiş Aileler Programı'nın etkilerinin ne düzeyde olduğunu ölçmek amacıyla (Pantin vd., 2009) tarafından davranış sorunları olan 213 İspanyol ergen üzerinde yapılan saha araştırmasından elde edilen sonuçlara göre, bu programın madde kullanımını ve güvensiz cinsel davranışları önleme ve azaltmada etkili olduğunu tespit edilmiştir. Programın bu sonuçlar üzerindeki etkileri kısmen aile işlevlerindeki iyileşmeler ve gelişmeler sayesinde gerçekleşmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara bakıldığında, ebeveyn merkezli müdahalenin, davranış sorunları olan İspanyol ergenlerde sağlık riski oluşturabilecek davranışları önlemek ve azaltmak için etkili bir strateji olduğu tespit edilmiştir (s. 987-995).

Madde bağımlılığını önlemeye yönelik olarak ekolojik yaklaşım ve eko-gelişimsel model temel alınarak geliştirilen önleyici, koruyucu ve tedavi edici programlar, bireyi sahip olduğu aile sistemi başta olmak üzere sosyal çevresi içinde değerlendirmektedir. Dolayısıyla Güçlenen Aileler Programı ve Birleştirilmiş Aileler Programı'nın sahip oldukları teori ve uygulama zemini, sosyal çalışma mesleğinin temel mesleki dinamikleri ile oldukça uyumludur.

3. Sonuç

Madde bağımlılığı sorunu, sosyal, psikolojik ve tıbbi boyutları olan, yaşanan toplumun hukuk ve güvenlik sistemi ile yakından ilişkili, mikro, mezo ve makro ölçekte çok yönlü ve kalıcı nitelikte olumsuz etkileri olması sebebiyle daima ön planda tutulması gereken bir sorundur. Bu nedenle, ülkemiz özelinde halihazırda var olan bağımlılık sorununa karşı tedaviye yönelik müdahale ve programlar kadar, önlemeye yönelik devlet, toplum işbirliğine dayalı programlara da önem verilmelidir. Tanıttığımız bu programların etkililiğinin araştırma sonuçları ile kanıtlanmış olması da ayrı bir öneme sahiptir. Son yıllarda madde bağımlılığını önlemeye yönelik programlar hakkındaki araştırma sonuçları, ekolojik perspektifi temel alan aile odaklı müdahaleleri öne çıkarmaktadır. Bu çalışmada ele alınan iki önleme programı da bunun bir örneğidir.

Hem Birleştirilmiş Aileler hem de Güçlenen Aileler programı, madde bağımlılığı sorununu yalnızca bireylerin öznel bir sorunu olarak görmeyip, etkileri boyutuyla aileye ve topluma dönük yüzünün de olduğunu kabul etmektedir. Buradan hareketle, ebeveyn-çocuk iletişimini ve ebeveyn-aile becerilerini olumlu yönde geliştirmeyi amaçlayan ve belirli süreli grup çalışmalarını içermektedir. Söz konusu grup oturumları içerikleri itibariyle öğretici ve farkındalık sağlayıcı temelli çalışmalar olup, temel noktada çocuklarla ebeveynlerin birlikte vakit geçirmelerini sağlamak ve iletişimsizlik sorununun kalıcı olarak önüne geçmek hedefiyle tasarlanmıştır. Ebeveyn ve çocuk arasında iletişim düzenli ve belirli oranda gelişim gösterdiğinde, olumlu ilişkiyi ve iletişimi engelleyebilecek duygu bloklarının ve daha birçok karmaşık problemin henüz ortaya çıkmadan önce önüne geçilebileceği düşünülmektedir.

Her iki program da en temelde mikro, mezo ve makro açıdan bireyi sürekli etkileyen sosyo-kültürel sistemler içerisinde ele almaktadır. Sosyal çalışma mesleği de teorik arka planında yer alan ekolojik perspektif ile bireyi, onu kuşatan ve sürekli etkileşim halinde olduğu çevresi içerisinde bir bütün olarak değerlendirerek sorunlarını anlamaya ve çözmeye çalışmaktadır. İşte tam da bu noktada sosyal çalışma mesleği, madde bağımlılığının çok boyutlu doğasının daha kolay anlaşılmasına kaynaklık etmektedir. Multidisipliner yaklaşımın önemli olduğu madde bağımlılığı sorununda, bağımlılığın sosyal yönüne vurgu yaparak, önleme ve tedavi çalışmalarının sacayaklarından birini oluşturan sosyal çalışma mesleği, bireyler için en uygun önleyici tedavi programlarının geliştirilmesi ve bireylerin hak ettikleri tedaviyi en insancıl atmosferde almaları yönünde uğraş gösterir. Aynı zamanda eklektik bilgi temelini kullanarak, önleyici çalışmalarda ve tedavi süreçlerinde problem çözme ve yeni fikirler üretme kapasitesini de artırır.

Sosyal çalışma mesleği sağlıklı birey imgesini tarif ederken, bireyin başta ailesi olmak üzere tüm sosyo-kültürel sistemlerle dengeli ve sağlıklı iletişime dayalı ilişkiler kurması ve geliştirmesinin gerekliliği görüşünden beslenmektedir. Buradan hareketle ilk olarak, ebeveyn ve çocuk arasında, özellikle en kırılgan ve hassas bir dönem olan ergenlikte birlikte vakit geçirme ve iletişimde devamlılığın sağlanması oldukça önemlidir. Bu yönüyle Birleştirilmiş Aileler ve Güçlenen Aileler programlarında olduğu gibi, tüm sosyo-kültürel sistemleri ve ebeveyn-ergen iletişimini göz önünde bulunduran önleyici programların geliştirilmesi ve uygulanmasının ülkemiz için madde bağımlılığının önlenmesi noktasında olumlu gelişmelere zemin hazırlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, Birleştirilmiş Aileler Programı'nda olduğu gibi ülkemiz özelinde de aile ziyaretleri uygulamasının düzenli aralıklarla gerçekleştirilmesi de aile-okul-çocuk arasında sıkı bir iletişim bağı kuracağından, madde bağımlılığının önlenmesinde oldukça önemli bir noktayı oluşturacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Brody, G.H., Murry, V.M., Chen, Y., Kogan, S. M., ve Brown, A. C. (2006). Effects of family risk factors on dosage and efficacy of a family-centered preventive intervention for rural African Americans. *Prevention Science*, 7(3), 281-291. doi:10.1007/s11121-006-0032-7
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge: Harvard University Press.
- Coatsworth, J. D., Pantin, H., ve Szapocznik, J. (2002). Familias Unidas: A Family-Centered Ecodevelopmental Intervention to Reduce Risk for Problem Behavior among

- Hispanic Adolescents. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 5(2), 113-132. doi:10.1023/A:1015420503275
- Çavdar, S., Taşdemir, M., ve Ataç, Ö. (2019). Önlemenin Kuramsal Temelleri. M. Öztürk, K. Ögel, C. Evren, ve R. Bilici içinde, *Bağımlılık Tanı, Tedavi, Önleme* (s. 116). İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti.
- Garthwait, C. (2012). *Dictionary of Social Work*. Montana: University of Montana School of Social Work. 06 16, 2020 tarihinde <http://health.umt.edu/socialwork/Master%20of%20Social%20Work/Curriculum/Social%20Work%20Dictionary.php> adresinden alındı.
- Hawkins, D. J., Catalano, R. F., ve Arthur, M. W. (2002). Promoting science-based prevention in communities. *Addictive Behaviors*, 27(6), 951-976. doi:10.1016/s0306-4603(02)00298-8
- Ialongo, N., Poduska, J., Werthamer, L., & Kellam, S. (2001). The Distal Impact of Two First-Grade Preventive Interventions on Conduct Problems and Disorder in Early Adolescence. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 9(3), 146-160. doi:10.1177/106342660100900301
- Iowa State University Extension and Outreach. (2020, 06 16). *Strengthening Families Program: For Parents and Youth 10-14*. <https://www.extension.iastate.edu/sfp10-14/content/curriculum> adresinden alındı.
- Kumpfer, K. L. (2020, 06 16). *Strengthening Families Program*. <https://strengtheningfamiliesprogram.org/> adresinden alındı.
- Kumpfer, K. L., ve Magalhaes, C. (2018). Strengthening Families Program: An Evidence-Based Family Intervention. *Journal Of Child & Adolescent Substance Abuse*, 27(3), 174-179. doi:10.1080/1067828X.2018.1443048
- Kumpfer, K. L., Xie, J., ve O'Driscoll, R. (2012). Effectiveness of a Culturally Adapted Strengthening Families Program 12–16 Years for High-Risk Irish Families. *Child & Youth Care Forum*, 41(2), 173–195. doi:10.1007/s10566-011-9168-0
- Molgaard, V. K., Spoth, R. L., ve Redmond, C. (2000). *Competency Training The Strengthening Families Program: For Parents and Youth 10–14*. The Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention: <https://ojjdp.ojp.gov/library/publications/competency-training-strengthening-families-program-parents-and-youth-10-14> adresinden alındı.
- National Institute on Drug Abuse. (2003). *A Research-Based Guide for Parents, Educators, and Community Leaders*. Maryland: U.S. Department of Health and Human Services. https://www.drugabuse.gov/sites/default/files/preventing_druguse_2.pdf adresinden alındı.
- National Research Council. (1993). *Preventing Drug Abuse: What Do We Know?* Washington: The National Academies Press. doi:10.17226/1883
- Organization of American States. (2019). *Report On Drug Use in The Americas 2019*. Inter-American Drug Abuse Control Commission. Washington: Organization of American States. http://cicad.oas.org/Main/ssMain/E-report_ENG_2019/mobile/index.html adresinden alındı.
- Ögel, K. (2015). *Bağımlılığı Anlamak Gerek. Bağımlı Aileleri İçin Rehber Kitap*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pantin, H., Prado, G., Lopez, B., Huang, S., Tapia, M. I., Schwartz, S. J., . . . Branchini, J. (2009). A Randomized Controlled Trial of Familias Unidas for Hispanic Adolescents With Behavior Problems. *Psychosomatic Medicine*, 71(9) 987-995. doi:10.1097/PSY.0b013e3181bb2913
- Prado, G., ve Pantin, H. (2011). Reducing Substance Use and HIV Health Disparities among Hispanic Youth in the U.S.A.: The Familias Unidas Program of Research. *Psychosocial Intervention*, 20(1), 63-73. doi:10.5093/in2011v20n1a6
- Schwartz, S. J., Pantin, H., Szapocznik, J., ve Coatsworth, J. D. (2003). Ecodevelopmental Theory. J. R. Miller, R. M. Lerner, L. B. Schiamberg, ve P. M. Anderson. içinde, *The Encyclopedia of Human Ecology (Volume One)* (s. 198). California: ABC-CLIO.
- Spoth, R. L., Trudeau, L. S., Guyll, M., ve Shin, C. (2012). Benefits of Universal Intervention Effects on a Youth Protective Shield 10 Years After Baseline. *Journal of Adolescent Health*, 50(4), 414-417. doi:10.1016/j.jadohealth.2011.06.010
- Spoth, R., Trudeau, L., Shin, C., Ralston, E., Redmond, C., Greenberg, M., ve Feinberg, M. (2013). Longitudinal Effects of Universal Preventive Intervention on Prescription Drug Misuse: Three Randomized Controlled Trials With Late Adolescents and Young Adults. *American Journal of Public Health*, 103(4), 665-672. doi:10.2105/AJPH.2012.301209
- Szapocznik, J., ve Coatsworth, J. D. (1999). An ecodevelopmental framework for organizing the influences on drug abuse: A developmental model of risk and protection. M. D. Glantz, ve H. R. Christine içinde, *Drug Abuse: Origins & Interventions* (s. 331–366). Washington: American Psychological Association. doi:10.1037/10341-014
- Teater, B. (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri: Uygulama İçin Bir Giriş*. Ankara: Nika Yayınevi.
- The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2019). *European Drug Report 2019*. Lizbon: The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA). <http://www.emcdda.europa.eu/data/stats2019/gps> adresinden alındı.
- U.S. Department of Health and Human Services. (2016). *Facing Addiction in America: The Surgeon General's Report on Alcohol, Drugs, and Health*. Washington: U.S. Department of Health and Human Services. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK424857/> adresinden alındı.
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2019). *World Drug Report 2019*. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime. <https://wdr.unodc.org/wdr2019/> adresinden alındı.
- University of Miami Miller School of Medicine Department of Public Health Sciences. (2020, 06 16). *Familias Unidas - University of Miami*. <https://familias-unidas.info/> adresinden alındı.
- Uzbay, T. (2018). *Hazdan Bağımlılığa*. İstanbul: Destek Yayınları.